

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ

У статті аналізуються зміни, що відбуваються в українській освіті впродовж останніх п'яти років, порівнюються з тими процесами, що відбуваються в Європі, та робиться спроба виявити основні тенденції розвитку вітчизняної іншомовної освіти у найближчому майбутньому. Це дозволить прогнозувати ймовірні виклики та підготуватися до їх подолання; зосередити зусилля на головних напрямках; сформулювати нові завдання, переглянути зміст, а можливо, й підходи до методичної підготовки викладачів іноземних мов з урахуванням цих тенденцій.

Ключові слова: *іншомовна освіта, виклики, тенденції, диверсифікація, мультикультурні групи, методична підготовка викладачів іноземних мов професійного спрямування, інформаційні технології.*

2014 р. Н. В. Мосьпан, доцент Київського університету імені Бориса Грінченка у своїй доповіді «Майбутнє професії вчителя в умовах комерціалізації вищої освіти в ЄС» на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурне спілкування в глобалізованому світі», яка відбулася в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка, проаналізувала незалежні звіти, зроблені Генеральним директором для освіти та культури Європейської Ради (the European Commission's Directorate-General for Education and Culture) і коротко сформулювала висновки щодо основних тенденцій трансформації професії європейського учителя в майбутньому [6]. Зокрема, вона виокремила негативні наслідки комерціалізації освіти, як от: тиск на гуманітарні та культурологічні науки, внаслідок чого інтенсифікується відтік мізків; поляризація закладів вищої освіти – посилення престижних університетів Кембриджа, Парижа, Мюнхена і занепад периферійних, що призводить до нерівномірного і незбалансованого розподілу людських ресурсів і, як наслідок, посилює соціальну напруженість у суспільстві; зниження якості вищої освіти через обрання студентами більш вигідного навчання – заочного, екстернатного, дистанційного; пошук робочих місць і можливість навчатися протягом життя привели на студентську лаву велику кількість дорослих студентів, які вимагають більш гнучких, особистісно орієнтованих форм викладання, бо традиційні форми і методи навчання не дають позитивних результатів [5].

Кілька важливих висновків, значимих для нашого дослідження, було зроблено вченим і щодо професії вчителя, яка зазнає кардинальних змін і диверсифікації. Вона зазначає, що в результаті децентралізації освіти в Європі виникла ціла мережа нових типів закладів освіти, які потребують якісно нових учителів. Щоб забезпечити їх ефективну роботу, у закладах освіти, установах і на підприємствах з'являються також тренери, коучі та вихователі. Кваліфікований учитель і тренер вкрай необхідні для продуктивності освітніх і навчальних (E & T) систем і є основою для майбутньої глобальної конкурентоспроможності. Мобільність студентів як одне із досягнень Болонського процесу спричинила також диверсифікацію цільових груп, а робота в групах з мультикультурним складом студентів висунула нові вимоги щодо обсягу соціокультурних знань і міжкультурних умінь у вчителя. Серйозні проблеми для освіти в цілому виникають і через швидке старіння викладацького складу та відсутність належного досвіду у молодих викладачів. Зростає важливість безперервного навчання та перепідготовки вчителів, що потребує значних інвестицій в освіту [Там же].

Зроблені Н. В. Мосьпан прогнози щодо основних тенденцій трансформації професії європейського учителя здавалися надто далекими від українських реалій на той час. Але спостереження за процесами, що відбувалися за останніх п'ять років у вітчизняній освіті загалом і в іншомовній освіті зокрема, наштовхнуло нас на ідею розглянути їх через призму трансформаційних процесів у Європі, що і стало метою цього дослідження. Ми поставили собі завдання виявити основні тенденції та перспективи розвитку іншомовної освіти в Україні у найближчому майбутньому в Європейському вимірі з тим, щоб заздалегідь підготуватися до ймовірних викликів, які чекають на вищі та викладачів іноземних мов, та їх подолання.

Проблемою розвитку мовної та, зокрема іншомовної освіти, в Україні займалася низка вчених, серед яких: Н. Л. Іваницька, Л. А. Карпець, О. Ю. Кузнецова, І. П. Лопушинський, Т. В. Модестова, Н. В. Мосьпан, О. І. Олійник і багато інших [1; 4; 5; 6].

Для з'ясування картини саме в зазначеній площині коротко простежимо стан розвитку вищої освіти в Україні з часу здобуття незалежності 1991 р. і до прийняття закону «Про вищу освіту» в 2014 р. [3].

Очевидно, що за цей період система освіти України зазнала значних змін – як кількісних, так і якісних. Кількісні зміни відобразилися в значному зростанні (більше ніж у 2 рази) кількості закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації та у відповідному зростанні числа студентів [7]. Це спричинило гостру потребу в науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації, в інтенсивній підготовці аспірантів і докторантів. Попри скрутне фінансове становище, вища освіта переживала період своєрідного розквіту, адже широким потоком велась підготовка науково-педагогічних кадрів, відкривалися нові спеціальності й спеціалізації, проводились наукові дослідження, захищалися докторські та кандидатські дисертації, розроблялися навчально-методичні матеріали й посібники.

Водночас розвиток ринкових відносин став серйозним викликом для державної системи вищої освіти, яка виявилась не готовою до успішного функціонування в нових умовах. Створена платна форма отримання вищої освіти дещо пом'якшила негативний вплив економічної кризи на університети, але й позначилась на її якості. Не всі здібні студенти були фінансово спроможні отримати вищу освіту традиційним шляхом. Багато з них стали шукати альтернативне навчання за кордоном, обирали більш бюджетні форми навчання – заочну й екстернатну. Натомість, їх місця на студентській лаві зайняли менш обдаровані студенти, які не справлялися з пропонованими курсами і навчальними програмами та потребували їх адаптації. Якість вищої освіти почала знижуватися.

Пошук шляхів подолання кризових явищ на державному рівні потребував підпорядкування системи вищої освіти законам ринкової економіки, а це вимагало її реформування з урахуванням тенденцій розвитку світових освітніх систем. Одним із таких шляхів було приєднання України до Болонського процесу 2005 р. Це спричинило зміну, насамперед, структури системи вищої освіти, запровадження двоступеневої вищої освіти «бакалавр» і «магістр» та відмову від освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст». Крім того, було запроваджено єдину Європейську Кредитно-Трансферну Систему організації навчального процесу, що, з одного боку, уніфікувало роботу університетів, наблизило її до європейських вишів, зробило її більш прозорою та зрозумілою для світової спільноти [2], а з другого – помітно похвалило міжнародну академічну мобільність студентів, що спричинило відчутний відтік абітурієнтів з українських ЗВО до європейських.

Як бачимо, становлення нової системи освіти в Україні відбувалося й продовжує відбуватися в кризових умовах, коли наявні засоби досягнення цілей не відповідають умовам, що стрімко змінюються, та запитам і можливостям учасників навчального процесу, і в результаті виникають непередбачувані ситуації. Зазвичай, кризові явища характерні для перехідного періоду, коли здійснюється стрибкоподібний перехід від кількісних змін до нових якісних перетворень. Це – закон діалектики, який є об'єктивним для розвитку природи і суспільства. Зміна якості речі є результатом нагромадження кількісних змін, що перевищують їхню міру як певної якості. Діалектика кількісних і якісних змін пов'язана зі зворотним переходом якісних змін у кількісні. Нова якість, що виникає, створює простір для нових кількісних змін.

З прийняттям нового закону «Про вищу освіту» 2014 р. [3] в Україні розпочався новий виток змін, який доцільно розглядати в контексті «Стратегії реформування вищої освіти», розрахованій на період з 2015 по 2020 рік [8]. Метою цієї реформи стало створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти, інтегрованої в Європейський простір. Основними механізмами цих реформ проголошено залучення до процесу провідних учених і викладачів ЗВО, підвищення соціального статусу науково-педагогічних і наукових працівників, забезпечення здорової конкуренції на ринку освітніх послуг, перехід від системи держзамовлення до сучасних методів державного фінансування, концентрація фінансових ресурсів держави у провідних університетських центрах, стимулювання інтеграції університетів і наукових установ, забезпечення академічної та фінансової автономії закладів вищої освіти, заохочення приватного інвестування в сферу вищої освіти і наукових досліджень [8].

Дію цих механізмів викладачі та студенти відчувають на собі, оскільки зміни в системі вищої освіти в Україні в останні роки набули постійного характеру. Майже щорічно змінюються навчальні плани, вводяться нові дисципліни і вилучаються неактуальні, скорочуються години на аудиторну та збільшуються на керовану самостійну роботу студентів, розширюються форми навчання (денна, заочна, дистанційна, екстернатна, «змішана», післядипломна). Все це, а також поява сучасних комп'ютерних навчальних програм, які суттєво допомагають долати труднощі як організаційного, так і фінансового плану, вимагають від викладачів іноземних мов нових знань, які не входили до програм їхньої професійної підготовки та які не завжди можна отримати шляхом офіційного підвищення кваліфікації. Викладачам доводиться самостійно шукати джерела і способи отримання таких знань, проявляти гнучкість, професійну майстерність і навіть винахідливість у пошуку оптимальних методів і рішень, створенні адаптованих до заданих умов диверсифікованих робочих навчальних програм з дисциплін, які вони викладають. Наразі їм доводиться безупинно удосконалювати свої конструктивно-планувальні вміння, щоб досягти повної кореляції змісту навчальної дисципліни з кількістю годин на його

опрацювання та з оцінюванням результатів усіх видів роботи студентів. Викладачам-філологам доводиться постійно не лише удосконалювати свою професійну компетентність, але й оволодівати знаннями з інших дисциплін, таких як: теорія інформації, теорія комунікації, менеджмент, ІКТ-технології, мобільні технології, комп'ютерний дизайн тощо, а то й перекваліфіковуватись [1].

Комерціалізація вищої освіти в Україні також призвела до щорічного відтоку студентів з периферійних вишів до потужних столичних університетів. А зі зростанням міжнародної мобільності ще й порушився баланс у розподілі навчальних центрів та студентів і викладачів по території країни. Периферійні виші змушені боротися буквально за кожного студента, пропонуючи вибір привабливих спеціальностей і спеціалізацій, програм і умов навчання. Саме пропозиція доступних умов і форм навчання – заочної, дистанційної, екстернатної – допомагає частково вирішити проблеми з набором до регіональних вишів. Все більшого розповсюдження набуває й такий альтернативний спосіб отримання вищої освіти, як електронне або «гібридне» (blended / flipped) навчання. Воно стало доступним для дорослих практично без обмеження віку, а це підняло питання про введення андрагогіки у навчальні плани й українських педагогічних вишів [1].

Окремо варто зауважити, що роль англійської мови у вищій освіті України суттєво змінилася протягом останніх років, особливо після прийняття закону «Про вищу освіту» [3], адже в ньому наголошується на посиленні міжнародного співробітництва закладів вищої освіти; їх участі в програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного та міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; проведенні досліджень; організації міжнародних конференцій; участі в міжнародних освітніх і наукових програмах TEMPUS та Erasmus; спільній видавничій діяльності тощо. Це вимагає від професорсько-викладацького складу володіння не побутовою, а академічною та науковою, професійно орієнтованою англійською мовою, яка перетворюється з мови спілкування в мову професійного використання і міжнародного співробітництва [2]. Професійне спілкування відбувається в різних форматах і вимагає високого ступеня взаєморозуміння, високої технічної компетентності фахівців, використання різноманітних стратегій, методик і технологій. Тому сучасних викладачів іноземних мов слід учити не лише видів іншомовної мовленнєвої діяльності та методики їх навчання у різних закладах освіти, але й редагування, користування програмним забезпеченням, комп'ютерною графікою, Інтернетом, мобільними технологіями тощо.

Професійні комунікатори використовують різноманітні стратегії, методики і технології для успішного ведення бізнесу, тому що в усіх його видах потрібно користуватися читанням, письмом, редагуванням, усним мовленням, програмним забезпеченням, комп'ютерною графікою, Інтернетом, мобільними технологіями тощо. Підготовка таких професійних комунікаторів стала одним із завдань іншомовної освіти в наш час, тому що вони можуть вивести бізнес на якісно новий рівень з урахуванням культурних особливостей населення і технологічних можливостей. Необхідно впроваджувати нову дисципліну, що вивчає інформацію та способи її створення, обробки, подачі, розподілу й поширення за допомогою сучасних гаджетів; і таку дисципліну вже час включати до навчальних планів закладів вищої освіти, особливо мовних педагогічних [1].

Останнім часом в Україні почало розвиватися й післядипломне навчання іноземних мов на робочих місцях з урахуванням специфіки професійної діяльності фахівців. Таке навчання стало користуватися попитом, оскільки воно забезпечує належний рівень іншомовної компетентності для ефективної діяльності в умовах міжнародного ринку. Методикою навчання іноземної мови за професійним спрямуванням займаються переважно викладачі немовних вишів, мовних курсів та індивідуальні викладачі іноземних мов, які працюють безпосередньо на робочому місці замовника. Кваліфікованих фахівців з такої методики ще надто мало. В Україні їх готують лише поодинокі виші, хоч науковці вже наполегливо працюють над розробкою її теоретичних засад.

Таким чином, в результаті аналізу змін, які відбулися в системі вищої освіти з часу отримання незалежності Українською державою, та їх співставлення з процесами, що спостерігаються в Європі, можна зробити висновок, що основні тенденції розвитку іншомовної освіти в Україні та Європі співпадають. Хоч європейські й дещо випереджають, але порівнюючи стрімкий темп змін, що спостерігався за останні п'ять років у нашій країні, можна прогнозувати ймовірні виклики, які очікують нас у недалекому майбутньому, і заздалегідь підготуватися до їх подолання, зосередити зусилля на головних напрямках. Маємо час сформулювати нові завдання, переглянути зміст, а можливо, й підходи до методичної підготовки викладачів іноземних мов з урахуванням цих тенденцій.

Очевидно, що вітчизняним освітянам слід готуватися до роботи в мультикультурних групах, які можуть невдовзі з'явитися в українських ЗВО як результат академічної мобільності студентів у Європейському просторі. Це потребує не лише нових міжкультурних знань і вмінь, але й спеціальної професійно-методичної підготовки, а отже, слід розробляти відповідні курси і програми англійською мовою.

Крім того, назріває протиріччя між надзвичайно великим обсягом професійно обумовлених завдань, які ставить перед вишівським викладачем іноземних мов сучасне суспільство, номенклатурою

компетентностей, якими йому належить оволодіти, щоб ці завдання успішно виконати, і умовами його роботи. Висококваліфікований викладач іноземних мов потребує асистента, помічника, який би допомагав йому виконувати рутинну роботу, а це ставить перед вітчизняною освітою завдання підготовки таких помічників викладача – тренерів або коучів, тьюторів. Значить, треба заздалегідь вивчати відповідний європейський досвід та адаптувати його до українських умов.

Ще одним важливим завданням на найближче майбутнє є підготовка сучасного викладача іноземних мов для професійного спілкування. Це вимагає включення до навчальних планів мовних педагогічних вишів низки нових дисциплін, як от: методика викладання іноземних мов для професійного спілкування з розділом, присвяченим післядипломному інтенсивному навчанню іншомовної культури на робочому місці замовника; теорія інформації; теорія комунікації; міжкультурне спілкування; комп'ютерний дизайн тощо.

Час також звернути увагу освітянам і на проблеми, пов'язані з розширенням номенклатури альтернативних форм і способів отримання вищої освіти та перекваліфікації. Оскільки число дорослих студентів без обмеження віку зростає, педагогічні вищі мають не лише вводити андрагогіку до навчальних планів, але й розробляти гнучкі, диверсифіковані методики особистісно орієнтованого навчання.

І ще одним нагальним завданням є зміна підходу до методичної підготовки майбутніх вишівських викладачів іноземних мов з урахуванням сучасних реалій і потреб. Для роботи з дорослою аудиторією, включаючи старшокласників профільної школи, потрібен не ментор, який все знає і за все відповідає, а фасилітатор, який уміє спрямувати інтелектуальну та творчу активність підопічних на самостійний пошук оптимальних шляхів розв'язання проблеми, починаючи з її формулювання, самостійного пошуку джерел та їх ефективного опрацювання, критичного осмислення відповідних матеріалів, і закінчуючи всебічним аналізом та оцінкою результатів. Саме фасилітаторам належить формувати ті компетентності, які закладені в освітніх програмах фахівців. Такої методики в Україні ще не існує, її треба розробити.

Як бачимо, тенденції розвитку іншомовної освіти в Україні повністю співпадають з Європейськими. Оскільки в Європі очікуються значні інвестиції в розвиток освіти до 2020 року [6], то це вселяє надію на те, що аналогічні зміни відбудуться й в Україні у найближчому майбутньому.

Кожна з описаних тенденцій розвитку іншомовної освіти в Україні заслуговує на більш детальне вивчення, що і є перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми.

Використані джерела

1. Бобир С. Л. Проблеми іншомовної освіти в епоху глобалізації / С. Л. Бобир // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип. 141 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів : ЧНПУ, 2016. (Серія: Педагогічні науки). – С. 25–29.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Закон України «Про вищу освіту». Документ № 1556-18: чинний. Редакція від 16.01.2016 [Онлайн ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Кузнецова О. Ю. Перспективи іншомовної освіти у вищих навчальних закладах в євроінтеграційному вимірі / О. Ю. Кузнецова // Вісник Житомирського державного університету: Педагогічні науки. – 2013. – Випуск 6 (72). – С. 76–81.
5. Модестова Т. В. Тенденції розвитку іншомовної освіти вищої школи в контексті інтеграції до світової спільноти / Т. В. Модестова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – № 5 (68). – 2015. – С. 66–76.
6. Мосьпан Н. В. Майбутнє професії вчителя в умовах комерціалізації вищої освіти в ЄС / Н. В. Мосьпан // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип. 119 / ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧНПУ, 2014. (Серія: Педагогічні науки). – С. 163–166.
7. Мосьпан Н. В. Вища освіта та ринок праці Європейського Союзу: тенденції взаємодії : монографія / За ред. С. О. Сисоевої. – К. : ВП «Едельвейс», 2018. – 392 с.
8. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року : Проект. – Київ, 2014. – 75 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014/pdf – Дата доступу: 20.09.2018.

Бобыр С. Л.

**ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ
В ЕВРОПЕЙСКОМ ИЗМЕРЕНИИ**

В статье анализируются изменения, происходящие в украинском образовании за последние пять лет, сравниваются с теми процессами, которые происходят в Европе, и делается попытка выявить основные тенденции развития отечественного иноязычного образования в ближайшем будущем. Это позволит прогнозировать вероятные вызовы и подготовиться к их преодолению; сосредоточить усилия на главных направлениях; сформулировать новые задачи, пересмотреть содержание, а возможно, и подходы к методической подготовке преподавателей иностранных языков с учетом этих тенденций.

Ключевые слова: иноязычное образование, вызовы, тенденции, диверсификация, мультикультурные группы, методическая подготовка преподавателей иностранных языков профессиональной направленности, информационные технологии.

Bobyр S. L.

**TENDENCIES OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION DEVELOPMENT
IN UKRAINE IN EUROPEAN DIMENSION**

This paper aims to address and tackle some of the concerns of foreign language education in Ukraine that it faced in recent years and compare them to those happening in Europe. As the independent state of Ukraine is treading its path to the European community, and is step-by-step transforming its system of education trying to adjust it to the European Union standards and principles, it seems reasonable to study and analyze the changes in the European sphere of education and try to trace the trends of its development. Such an analysis may help foretell probable challenges awaiting Ukrainian teachers of foreign languages in the nearest future and thus get them ready to cope with them as best they can, concentrate their efforts on the most significant problems, formulate their first priority tasks, revise the content and, perhaps, the approaches to teaching English for Professional Communication with regards to these trends.

Commercialization and globalization has affected higher education in Ukraine badly. It caused the crisis in all the spheres of life, education included. But it is common knowledge that the crisis accompanies the shift from quantitative changes to a qualitative leap. According to 'Europe 2020 Strategy' positive changes are expected in education of Europe and so we hope in the nearest future in Ukraine.

To adjust prospective teachers to the dynamic changes in language education such professional skills should be developed as: the ability to work in multicultural groups and teach core subjects in English; to explore their interdisciplinary knowledge in search of the most efficient methods, technologies and solutions while working with adult learners; to constantly upgrade their professional competencies; to quit their mentor's role and take up that of a facilitator; to be ready for life-long education and even to master a new qualification etc.

Key words: foreign language education, challenges, trends, diversification, multicultural groups, Methodology of teaching foreign languages for professional communication, information and communication technologies.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018